

István Csúry: Le champ lexical de *mais*. Études lexico-grammaticale des termes d'opposition du français contemporain dans un cadre textologique

Studia Romanica de Debrecen, Series Linguistica, Fasc. VII.

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 000 p.

CSÚRY ISTVÁN dolgozata a mai francia nyelvben használatos, az oppozíció logikai-szemantikai jegyével rendelkező konnektorok bemutatására vállalkozik. Ezek a konnektorok, ahogyan arra a cím is utal, olyan lexikális egységek, amelyek valamennyien a *mais* lexikális mezőjének tagjai. Azonban, a konnektor, a szerző felfogásában, nem csupán egy lexikális egység, hanem elsősorban szövegszervező és diszkurzív funkciót lát el. Ez a felfogás az elméleti alapok megválasztásában és a corpus elemzésének módszerében is tükröződik: a szerző kiváló érzékkel ötvözi a lexikológia, a lexikográfia, a szemantika, a szintaxis, a szövegnyelvészet és a pragmatika nézőpontját.

A dolgozat első fejezete egyrészt olyan elméleti szempontokra irányítja a figyelmet, mint a konnektorok problémájának általános logikai és nyelvészeti kérdései, a konnexitás, az argumentáció problémái, a konnektor és az anafora közötti analógia lehetősége, stb. (kiegészítve mindezt egy igen praktikus terminológiai „szakszótárral”), másrészt, a kutatás metodológiai kereteit ismerteti. A kérdéses lexikális mező meghatározásához a legismertebb (és legelismertebb) szótár, a *Grand Robert* és esetenként a *Petit Robert* nyújtott segítséget: ezek alapján 54 lexikális egység mutatta az oppozíció jegyét, majd ezeket szűkítette le a szerző 22 alaptípusra (*mais, au contraire, en revanche, par contre, pourtant, pour autant, néanmoins, même 1, même 2, cependant, toutefois, de tout façon, en tout cas, en tout état de cause, malgré tout, n'en *pas moins, quoi qu'il en soit, toujours est-il que, du moins, seulement, toujours, *importe*), amelyek előfordulását különféle írott nyelvi anyagon (irodalmi szövegrészletek, jogi és politikai dokumentumok, *Le Monde* és *Le Nouvel Observateur* cikkei) vizsgálta. Ez az eljárás lehetővé teszi, hogy a szótárban fellelhető hiányos információkat egy nagyobb, informatívabb, pragmatikai szempontokat is érvényesítő nyelvi közeg révén korrigálja. Ahogyan erre a szerző felhívja a figyelmet, a *Grand Robert* szisztematikusan figyelmen kívül hagyja a konnektorok valós természetét, azáltal, hogy például a konnektor bal oldalán található szövegrészt mellőzi. A következő példa (71) éppen azt támasztja alá, hogy mennyire képtelen vállalkozás egy konnektor működését jellemezni, anélkül, hogy tudnánk, hogy milyen egységeket kapcsol össze.

„En tout cas Tertullien se sera contrefait (...) il faudrait donc laisser là ce dur Africain, sans faire un crime à toute l'Église des absurdités de son style et des irrégularités de ses pensées” (Bossuet, Sixième avertissement aux protestants..., 94).

A szerző olyan vizsgálati szempontokat vezet be, amelyek információt nyújtanak az adott konnektor gyakoriságáról a vizsgált corpusban, nyelvi réteg szerinti megoszlásáról, konnexív képességéről (azaz, hogy az adott konnektor milyen jellegű nyelvi egység összekapcsolására képes: lexikális egységek, mondat szintű egységek, szöveg szintű egységek), szintaktikai sajátosságairól, kiterjedéséről (azaz, hogy az adott konnektor mekkora távolságon belül képes még az oppozíciós reláció kialakítására), a más elemekkel való együttes előfordulásáról, az oppozíció megvalósulásának módjaitól, sajátos sze-

mantikai összetevőiről, és végül a szinonimákkal való helyettesítés és a törölhetőség lehetőségéről.

A második fejezet az iménti szempontrendszer alapján vizsgálja meg a kiválasztott 22 konnektort, az első fejezetre jellemző következetes elméleti szigorral és (a gyakorlati szakemberek öröme) bőséges példaanyagon illusztrálva. Most lássunk ízelítőül néhány szemléletes esetet!

A gyakorisági mutatók szerint az első helyen a *mais* konnektor áll (mögötte sorakozik a *cependant*, *pourtant*, *toutefois*), a sereghajtó: *toujours est-il que*, amely csak kétfajta szövegtípusban fordult elő és akkor is a választékos nyelvhasználat részeként.

A *mais* univerzalitását jelzi, hogy konnexív képessége igen sokrétű: mindenfajta nyelvi egységet képes összekapcsolni, bár a mondatszintű egységek összekapcsolása a legjellemzőbb tulajdonsága (ezért sem fordulhat elő mondateleji pozícióban). Ezzel szemben például a *de toute façon* konnektor működési területe inkább a szöveg, semmint a mondat, valójában, a mondatnál kisebb alkotóelemek összekapcsolására alkalmatlan.

A konnektor kiterjedésére jó példa az *au contraire*, amely meglehetősen nagy kiterjedéssel rendelkezik, míg például a *mais* kiterjedése meglehetősen csekély. Az előbbire a szerző egy tanulságos példát hoz (138): ebben az oppozíció első pólusát Jacques Rival által idézett érvelés képezi, míg Norbert de Varenne érvei a két pólus alá rendelőnek, ezáltal egy olyan, viszonylag hosszabb beékelődés keletkezik, amely nem része közvetlenül az oppozíciónak:

„Jacques Rival réclama un gouvernement militaire avec des concessions de terre accordées à tous les officiers après trente années de service colonial. „De cette façon, disait-il, vous créerez une société énergique, ayant appris depuis longtemps à connaître et à aimer le pays, sachant sa langue et au courant de toutes ses graves questions locales auxquelles se heurtent infailliblement les nouveaux venus” Norbert de Varenne interrompt: „Oui...ils sauront tout, excepté l'agriculture. Ils parleront l'arabe, mais ils ignoreront comment on repique des betteraves et comment on sème du blé. Ils seront même forts en escrime, mais très faibles sur les engrais. Il faudrait AU CONTRAIRE ouvrir largement ce pays neuf à tout le monde. Les hommes intelligents s'y feront une place, les autres succomberont. C'est la loi sociale.” (Bel Ami)

A legtöbb konnektor leginkább argumentatív szekvenciatípusban fordul elő, de nem ritka narratív, sőt leíró szekvenciát strukturáló előfordulása sem (például *néanmoins*, *en revanche*). Ez utóbbira meggyőző példa a *Madame Bovary* egy részlete (147):

„Charles n'était point de complexion facétieuse, il n'avait pas brillé pendant la noce. Il répondit médiocrement aux pointes, calembours, mots à double entente, compliments et paillardises que l'on se fit un devoir de lui décocher dès le potage. Le lendemain, EN REVANCHE, il semblait un autre homme. C'est lui plutôt que l'on eût pris pour la vierge, tandis que la mariée ne laissait rien découvrir où l'on pût deviner quelque chose”.

Az együttes előfordulást tekintve is megoszlanak a konnektorok: *en revanche*, *pourtant* gyakorlatilag nem fordul elő más elemmel, míg például *néanmoins*, amely többnyire kijelentő és állító mondatok tagjaként szerepel, szívesen társul modális elemekhez (*devoir*, *pouvoir*, *il faut*, stb.), vagy kijelentő, véleményt, ítéletet kifejező igékhez (*croire*, *penser affirmer*).

A sajátos szemantikai összetevők elemzése is érdekes eredményekhez vezet: ilyen az *en tout cas* esete: egyrészt kiemelendő az anaforikus szerepe, amely révén visszautal az első pólust alkotó egységre, miközben a második pólus érvényességét jelzi. A bal oldali egység olyan tartalmat hordoz, amelynek pozitív vagy negatív értékelése nézőpont függvénye. Valójában, a bal oldali egység tartalma inkább negatív, amit a jobb oldali igyekszik pozitív irányba fordítani. Lássunk egy példát (248)!

„Je permets gentiment qu'on me mette me souliers, des gouttes dans le nez, qu'on me brosse et qu'on me lave, qu'on m'habille et qu'on me déshabille, qu'on me bichonne et qu'on me bouchonne, je ne connais rien de plus amusant que de jouer à être sage. Je ne pleure jamais, je ne ris guère, je ne fais pas de bruit, à quatre ans, l'on m'a pris à saler la confiture: par amour de la science, je suppose, plus que par malignité, EN TOUT CAS, c'est le seul forfait dont j'aie gardé mémoire.” (Les Mots)

A legtöbb konnektor nem törölhető el anélkül, hogy az ne eredményezne elfogadhatatlan szerkezeteket (*pourtant, du moins, par contre*, stb.), ellenpélda a *toujours-est-il que*, amely eltörölhető, amennyiben a kotextus utal a tematikus szint változására. Számos konnektor felcserélhető szinonimákkal, így, *pourtant* szinonimái *cependant, mais, néanmoins, pour autant, toutefois*, azonban mindenkor figyelembe kell venni a stilisztikai és járulékos szemantikai jellemzőket.

Jegyzetek

1. A szerző egyúttal egy szemantikai-funkcionális alapú kategóriarendszert is bevezet, amely a konnektorok sokféleségét igyekszik rendszerbe szervezni. A *mais* alapelem mellett, megkülönbözteti az úgynevezett kontrasztív típust (*au contraire, en revanche, par contre*), a többi 18 lexikai egység kivétel nélkül megengedő szerkezetben fordul elő. Ez utóbbiak is további alcsoportokat alkotnak, mint a „tisztá” megengedő típus (*pourtant, pour autant, néanmoins*), amely semmilyen járulékos jelentésárnyalatot nem közvetít az alapjelentésen kívül. A „homályos” megengedő típus (*quand même, toute de même*) ezzel szemben, bal oldali elem nélkül is működőképes, és gyakran homályos kapcsolatokat jelez, míg más konnektorok, mint a *cependant* és a *toutefois* az oppozíció pólusainak együttes jelenlétét hangsúlyozzák (együttes megengedő típus). Sajátos jelentésárnyalatot tükröz a következményes-értékelő típus (*de toute façon, en tout cas, en tout état de cause, malgré tout*): nemcsak a következményt jelzi, hanem az oppozíció első pólusának újraértékelésére is ösztönöz. A tematikus strukturáló típus (*toujours est-il que, quoi qu'il en soit, n'en*pas moins*) tematikus egységeket mozgósít, míg a konvergens lexikális egységek (*du moins, seulement, toujours, *importe*), bár fő funkciójukat tekintve nem konnektorok, mégis bizonyos előfordulásaik a *mais* jelentésével egyenértékűek.

Bors Edit